

اسلام

و دنیای معاصر

فصلنامه اسلام و دنیای معاصر

سال اول، شماره دوم (پیاپی ۲)، پاییز ۱۴۰۲

فهرست چکیده‌های فارسی

- ۱..... تأثیر متقابل ارزش‌های نهایی در میان ادیان و فلسفه‌های جهانی
یوری تیخونزوف
- نقش خانواده‌های مسلمان در ساخت تصویر «رحمة للعالمین» از اسلام اندونزیایی و چالش‌های
پیش رو .....
ریزکی دامایانتی
- ۳..... الهیات زیارت و گفتگوی ادیان: در جستجوی حضور الهی در زیارت‌نامه‌های شیعی
سید امیرحسین اصغری
- ۴..... بازخوانی جاویدنامه اقبال لاهوری به عنوان فضایی مشترک برای زیارت .....
عبدالباسط ظفر
- سفر به مشهد مقدس: بازنمایی حرم مطهر امام رضا (ع) و زائران او در سفرنامه آرمینیوس وامبری
۵.....
احمدقلی
- ۶..... اسلام و ملی‌گرایی در ایران: از تقابل تا تعامل .....
علی‌اکبر علیخانی

تأثیر متقابل ارزش‌های نهایی در میان ادیان و فلسفه‌های جهانی

یوری تیخونراوف^۱

تاریخ دریافت: ۱۳/۰۶/۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۰۱/۰۹/۱۴۰۲

چکیده

معیار اثبات و استدلال خوب در نهایت با یک ارزش نهایی منطبق می‌گردد. فیلسوفان و روان‌شناسان از پنج تا بیست ارزش نهایی شناخته‌شده را برشمرده‌اند، مشتمل بر دلایل زندگی، اهداف نهایی، خیرهای نهایی و غایات زندگی انسان. هر دینی را می‌توان هنر پی بردن به ارزش نهایی معینی دانست. ارزش‌های نهایی منشوری هستند که از طریق آنها به جهان می‌نگریم. هر ارزش جنبه متفاوتی از هستی، زندگی و شخصیت را آشکار و منعکس می‌سازد. ارزش نهایی منظری از جهان را ارائه می‌دهد که برگرفته از هیچ تصویر از پیش تعیین‌شده‌ای نیست. مکمل‌گرایی بیانگر این دیدگاه است که نظام‌های مختلف جهان‌بینی به طور همزمان درست هستند و یکدیگر را تکمیل می‌کنند. هر ارزش نهایی می‌تواند از نظر تاکتیکی با ارزش نهایی دیگر تعارض داشته باشد، صرفاً بدین خاطر که با آن متفاوت است. اما از نظر راهبردی، بیشتر آنها مکمل یکدیگر هستند. جهان چندبعدی است، و هر تصویری از جهان طرح‌اندازی یک شکل چندبعدی بر روی یک صفحه خاص است. این طرح‌اندازی‌ها ممکن است بسیار متفاوت باشند و حتی ناسازگار به نظر برسند، اما همه آنها بازتاب‌دهنده یک چیز هستند. برای مثال، از یک منظر، خالق قابل رؤیت است، از منظری دیگر نه، از منظر سوم این مسئله اساساً اهمیتی ندارد، از منظر چهارم با قطعیت نمی‌توان در مورد این مسئله اظهار نظر کرد و از منظر پنجم اساساً پرسش درباره این مسئله ناممکن است. بنابراین، در هر گفتگویی، به ویژه در گفتگوی بین جهان‌بینی‌های مختلف، قبل از طرح مسئله و رویارویی استدلال‌های گوناگون با یکدیگر، باید اطمینان حاصل کرد که دیدگاه‌های محل بحث منعکس‌کننده ابعاد مختلف هستی و به تبع مکمل یکدیگر نباشند.

کلیدواژه‌ها

ادیان و ارزش‌های نهایی، نظریه فهرست عینی، کثرت‌گرایی ارزشی، کثرت‌گرایی معرفت‌شناختی

۱. دانش‌آموخته دکتری فلسفه، دانشگاه دولتی لامانُسف مسکو، مسکو، روسیه.

(yury.tikhonravov@gmail.com)

نقش خانواده‌های مسلمان در ساخت تصویر «رحمة للعالمین» از اسلام اندونزیایی و چالش‌های پیش رو

ریزکی دامایانتي^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۲

چکیده

اندونزی، به عنوان کشوری با بیشترین جمعیت مسلمان در جهان، باید تلاش‌هایی را با هدف مقابله با تلقی غربی، مبنی بر این که اندونزی تهدید یا بستری برای افراط‌گرایی است، انجام دهد. مقاله حاضر به این موضوع می‌پردازد که چگونه دولت اندونزی و وزارت امور خارجه این کشور از روایت‌های جدیدی در دیپلماسی عمومی خود استفاده می‌کنند تا نشان دهند که اسلام، دموکراسی و جامعه مدرن می‌توانند همزیستی مسالمت‌آمیزی داشته باشند. این مطالعه همچنین حاکی از آن است که چگونه خانواده‌های مسلمان در اندونزی نقش مهمی در پرورش ارزش‌های اسلامی در قالب «رحمة للعالمین» ایفا می‌کنند. از سوی دیگر، چالش‌هایی نیز وجود دارد ناظر به این واقعیت که خانواده‌هایی که درک درستی از دین و ایدئولوژی دینی ندارند، زمینه‌ساز ظهور پدیده «بمب‌گذاری خانوادگی» یا «تروریست‌های خانوادگی» می‌شوند، به نحوی که چندین اقدام تروریستی در اندونزی تا کنون به همین شکل رخ داده است. این پژوهش، کتابخانه‌ای و با روش‌های کیفی انجام شده و روش گردآوری داده‌ها از طریق مرور اسناد و مطالعه ادبیات بحث بوده است. نتایج نشان می‌دهد که عوامل خانوادگی و محیطی در تشخیص زودهنگام هر گونه حرکت منفی که ظرفیت تبدیل شدن به جنبش‌های تروریستی رادیکال را دارد، بسیار حیاتی هستند. پیوندهای خانوادگی رادیکال شدن را تسریع می‌کند، بدین معنا که توجه دیگر معطوف به سیاست یا ایدئولوژی نیست، بلکه متمرکز بر پیوندهای خانوادگی است. در روابط خانوادگی، عشق، اعتماد، اطمینان و تمایل به فداکاری وجود دارد. به این ترتیب، خیانت برای اعضا دشوار است، زیرا آنها عضو یک خانواده هستند.

کلیدواژه‌ها

اسلام اندونزیایی، خانواده‌های مسلمان اندونزیایی، اسلام میانه‌رو، دین، تروریسم

۱. استادیار گروه روابط بین‌الملل، دانشگاه پارامادینا، جاکارتا، اندونزی.

(rizki.damayanti@paramadina.ac.id)

الهیات زیارت و گفتگوی ادیان: در جستجوی حضور الهی در زیارت‌نامه‌های شیعی

سید امیرحسین اصغری^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۰۳

چکیده

بررسی بنیان‌های هم‌فهمی بین ادیان ما را با سؤالات بنیادینی مواجه می‌سازد: زمینه مشترک معنوی بین ادیان گوناگون بر چه اساسی شکل می‌گیرد؟ چگونه اعمالی همچون زیارت و مواجهه‌های معنوی می‌تواند پلی بر فراز اصول اعتقادی مختلف بسازد تا بتواند تجربه‌ای مشترک از امر قدسی را در میان پیروان ادیان پیروانند؟ این مطالعه، با تمرکز بر «حضور الهی» در اسلام شیعی و ارتباط آن با مفاهیم مشابه در یهودیت و مسیحیت، نشان می‌دهد که زیارت و کسب برکت از حضور قدسی در توسعه گفتگو و درک متقابل ادیان نقش کلیدی دارد. این مقاله در پی تبیین آن است که چگونه اعمالی چون زیارت و مواجهه با امر قدسی می‌تواند تبدیل به زبان معنوی مشترکی شود که مرزهای مختلف الهیاتی را درمی‌نوردد و ارتباطی وثیق در افق ادیان مختلف می‌آفریند. این تحقیق با تأمل در مسئله حضور - حضور همه‌جا حاضر خداوند، قداست ناشی از رابطه الهی و نقش میانجی‌گری ائمه و اولیای دینی - به تبیین زمینه مشترک معنوی موجود در مبانی آیینی سنت‌های ابراهیمی می‌پردازد. تحلیل پاره‌هایی از زیارت‌نامه‌های شیعی نشانگر وجود رهیافتی شمولی به تاریخ پیامبران در این متون است، که علاوه بر این روایت اسلام اهل بیتی (ع) را اسلامی دارای ذات شمول‌گرایانه می‌داند. همچنین روشنگر رویکرد عمیق آن نسبت به هم‌فهمی و مواجهه همدلانه پیروان ادیان مختلف است. این مقاله، در پیوند با مفهوم حضور به عنوان بستری برای درک متقابل، بر تجارب معنوی تأکید دارد و جایگاه این مفهوم را در ایجاد ارتباط سازنده بین‌الادیانی بررسی می‌کند.

کلیدواژه‌ها

حضور، امام، اسلام شیعی، گفتگوی ادیان، فهم بین‌الادیانی، الهیات زیارت

۱. پژوهشگر پسادکتری، گروه دین، دانشگاه بیلر، ویکو، تگزاس، ایالات متحده آمریکا.
(amir_asghari@baylor.edu)

بازخوانی جاویدنامه اقبال لاهوری به عنوان فضایی مشترک برای زیارت

عبدالباسط ظفر^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۶

چکیده

زیارت عمیقاً در فرهنگ‌های بشری در سراسر جهان ریشه دوانده است. این عمل در سنت‌های سامی به شکل مناسک، اذکار و تقدیس رایج بوده است. از سوی دیگر، پدیده کاوش درون‌نگرانه در گفتمان صوفیانه و شیعی به وفور مشاهده می‌شود. در همین چارچوب، اقبال لاهوری (۱۸۷۷-۱۹۳۸)، در کتاب *جاویدنامه*، به ثبت سیر و سلوک متافیزیکی خود پرداخته است. او در این سیر و سلوک، قلمروهای مختلف آسمانی از جمله قلمرو ماه، عطارد، زهره، مریخ، مشتری و زحل را کاوش می‌کند و در نهایت با عبور از محدودیت‌های این کرات آسمانی به حالت تقرب به وجود الهی دست می‌یابد. در چارچوب سنت زیارتی مسلمانان، منزلگاه‌های معنوی (افلاک/مقامات) سکونتگاه‌های مشترکی تلقی می‌شوند که سالک در آنها با تلاقی شوق، فرد مشتاق و هویت مورد اشتیاق مواجه می‌شود. شایان ذکر است افرادی که اقبال در جریان سیر خود با آنها ملاقات می‌کند، منحصراً از نسل پیامبران ابراهیمی انتخاب نشده‌اند. بنابراین، پرداختن به این اثر از منظری شمول‌گرایانه، پرورش درکی جمعی از فضاهای مشترک در زیارت اقبال را تسهیل خواهد کرد. هدف این مقاله بازخوانی *جاویدنامه* اقبال در چارچوب ذکر شده است.

کلیدواژه‌ها

اقبال لاهوری، *جاویدنامه*، زیارت، الهیات فضاها

۱. پژوهشگر مرکز بین‌المللی الهیات تطبیقی و مسائل اجتماعی، دانشگاه بن، بن، آلمان. (azafar@uni-bonn.de)

سفر به مشهد مقدس: بازنمایی حرم مطهر امام رضا (ع) و زائران او در سفرنامه آرمینیوس وامبری

احمد قلی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۱۹

چکیده

حرم مطهر امام رضا (ع) با زیبایی مسحورکننده‌اش و با معماری پرنقش و نگارش باعث به وجود آمدن شور و شوق در مسافرانی از اعصار، ادیان و ملل مختلف گردیده و این شور و اشتیاق از برای تماشا و تجربه دنیای ملکوتی این مکان مقدس است. آرمینیوس وامبری، مستشرق اهل مجارستان، یکی از این مسافران است که در قرن نوزدهم میلادی از حرم مطهر دیدن می‌کند و مشاهدات خود را در سفرنامه خود با عنوان *آرمینیوس وامبری، زندگی و ماجراجویی‌هایش* به رشته تحریر درمی‌آورد. از آنجا که وامبری خود را به درویشی مسکین مبدل کرده بود، بر خلاف دیگر سفرنامه‌نویسان غربی در این دوره، این امکان را می‌یابد که از حرم مطهر بازدید کند. افزون بر این، تسلط این سفرنامه‌نویس به زبان فارسی باعث شده او با زائران امام رضا (ع) به خوبی ارتباط برقرار کند و آرزوها و امیال آنها را ثبت نماید. بنابراین سفرنامه او می‌تواند به عنوان یک سند تاریخی غیررسمی تلقی شود که اطلاعات باارزشی را در مورد حرم مطهر، زائران، و ارادت آنها به امام رضا (ع) در اختیار خوانندگان معاصر قرار دهد. مطالعه حاضر با بهره‌گیری از شیوه توصیفی-تحلیلی تلاش می‌کند تا نحوه بازنمایی امام رضا (ع)، حرم مبارک، زائران و اعتقادات و مناسک آنها را در این اثر مورد مطالعه قرار دهد. از نقطه نظر وامبری، گنبد حرم امام رضا (ع) نماد صلح و امنیت است و ویژگی بارز حرم ایشان وجود روح برابری اجتماعی در آن است، بدین معنا که در این مکان دیگر خبری از نگاه طبقاتی-اجتماعی نیست. علاوه بر این، میهمان‌نوازی از زائران در حرم مبارک، نه تنها سفرنامه‌نویس را بسیار تحت تأثیر قرار می‌دهد، بلکه تحسین او را هم برمی‌انگیزد. از آنجا که سفرنامه‌نویس مشاهده‌گری تیزبین است، نحوه شکرگزاری زائران مشتاق امام رضا (ع) را بعد از دیدن حرم مطهر از مسافت دور ثبت می‌کند که به روایت او رنگ و بوی قوم‌شناسانه می‌دهد. افزون بر این، نویسنده نشان می‌دهد چگونه عشق به امام رضا (ع) باعث می‌شود زائران با آن امام همدردی و هم‌ذات‌پنداری کنند و چگونه ارادت به ایشان باعث تشکیل اجتماع صمیمی بین آنها، فارغ از نژاد و زبان و مذهب، می‌شود. خوانش دقیق سفرنامه وامبری حکایت از نگاه مثبت او به امام رضا (ع) دارد. در واقع، نگاه مثبت سفرنامه‌نویس به امام رضا (ع) ثمره تجربه دست‌اول از حرم مطهر و ارتباط سازنده با زائران است.

کلیدواژه‌ها

امام رضا، حرم مطهر، گنبد، روح برابری، زائران، میهمان‌نوازی، مناسک، اجتماع

۱. استادیار گروه زبان‌های خارجی، دانشکده علوم انسانی و تربیت بدنی، دانشگاه گنبد کاووس، گنبد کاووس، ایران.

(ahmadgholi@gonbad.ac.ir)

اسلام و ملی‌گرایی در ایران: از تقابل تا تعامل

علی‌اکبر علیخانی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۳۰

چکیده

دین، ملیت و ملی‌گرایی از مسائلی همیشگی جوامع بشری با پیامدهای مثبت و منفی است. سابقه کهن دین و ملیت در ایران به عنوان یکی از قدیمی‌ترین کشورها، زمینه را برای ورود اندیشه‌های ملی‌گرایانه در قرن نوزدهم مساعد کرد و امروزه درهم‌تنیدگی دین، ملیت و ملی‌گرایی در ایران، آن را به پدیده‌ای چندوجهی و درهم‌پیچیده تبدیل کرده است. مسئله اصلی این مقاله فهم ماهیت ملی‌گرایی ایرانی و نسبت آن با دین در ایران معاصر با تأکید بر امروز است و مروری بر سیر تاریخی آن نیز خواهد داشت. هدف اصلی مقاله تبیین مؤلفه‌ها و نسبت دین و ملی‌گرایی در ایران معاصر است. ابتدا بحثی نظری درباره دین و ملی‌گرایی مطرح شده و شبکه مفاهیم، مقومات و مؤلفه‌های هر کدام ارائه شده است. سپس نسبت دین و ملی‌گرایی در ایران امروز روی یک طیف در قالب سه جریان و نه خرده‌جریان از بیشترین تعامل تا بیشترین تقابل و تضاد بررسی می‌شود. سه جریان اصلی عبارت‌اند از تقابل اسلام با ملی‌گرایی، تعامل اسلام و ملی‌گرایی، و تقابل ملی‌گرایی با اسلام. در ادامه به تبیین سیر و دوره‌های مختلف نسبت دین و ملی‌گرایی در عرصه سیاست و جامعه ایرانی طی بیش از یک سده اخیر پرداخته‌ایم که از ابتدای ورود ناسیونالیسم به ایران تا به امروز در قالب پنج دوره و شش شبه‌الگو تبیین شده است. یکی از نتایج مقاله که در پایان بدان پرداخته شده این است که ملی‌گرایی ایرانی اگر چه تحت تأثیر ناسیونالیسم جهانی پدید آمد، اما با نمونه‌های غربی و عربی تفاوت اساسی داشت. ملی‌گرایی ایرانی هم در علل ظهور، هم در ماهیت، هم در آثار و پیامدها، پدیده‌ای منحصر به خود است.

کلیدواژه‌ها

اسلام، ایران، ملی‌گرایی، ناسیونالیسم، ملیت، باستان‌گرایی

۱. دانشیار گروه مطالعات غرب آسیا و آفریقای شمالی، دانشکده مطالعات جهان، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

(a.alikhani@ut.ac.ir)